

Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка

КОРПАЧ Надія Іванівна

УДК 37.035 : 061.213

**ФОРМУВАННЯ ГРОМАДЯНСЬКОЇ ПОЗИЦІЇ ПІДЛІТКІВ
У МОЛОДІЖНИХ ОРГАНІЗАЦІЯХ**

13.00.07 – теорія і методика виховання

Автореферат

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Тернопіль – 2008

Дисертація є рукописом.

Робота виконана у Волинському національному університеті імені Лесі Українки, Міністерство освіти і науки України.

Науковий керівник: доктор педагогічних наук, професор
ГУСАК Петро Миколайович,
Волинський національний університет імені Лесі Українки,
завідувач кафедри соціальної педагогіки.

Офіційні опоненти: доктор педагогічних наук, професор
ЧЕПІЛЬ Марія Миронівна,
Дрогобицький державний педагогічний
університет імені Івана Франка,
завідувач кафедри педагогіки;

кандидат педагогічних наук, доцент
КОШОЛАП Олександр Федорович,
Вінницький державний
педагогічний університет
імені Михайла Коцюбинського,
доцент кафедри педагогіки.

Захист відбудеться 30 січня 2009 року о 10.00 год. на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 58.053.01 у Тернопільському національному педагогічному університеті імені Володимира Гнатюка за адресою: 46027, м. Тернопіль, вул. М. Кривоноса, 2, зала засідань.

Із дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка за адресою: 46027, м. Тернопіль, вул. М. Кривоноса.

Автореферат розісланий ____ грудня 2008 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

Чайка В.М.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність дослідження. Сучасні тенденції розвитку українського суспільства обумовлені змінами в багатьох сферах суспільного життя, трансформацією системи цінностей і пріоритетів. Стратегічною метою соціального розвитку нашої країни є формування громадянського суспільства та побудова правової демократичної держави. Досвід, нагромаджений Україною за останні роки змін і реформ, засвідчує, що для стабільного розвитку демократії та громадянського суспільства недостатнім є лише прийняття демократичних законів, проголошення демократичних виборів та громадських свобод. Головною запорукою становлення демократичної держави є передусім виховання в підростаючого покоління чіткої громадянської позиції з високим рівнем національно-патріотичних, політико-правових, моральних, економічних якостей та соціальної активності.

У зв'язку з цим виникає потреба в організації громадянського виховання, яке покликане допомогти підростаючому поколінню подолати політичну апатію, розвинути патріотичні якості, навчити толерантності у вирішенні будь-яких конфліктних ситуацій, розв'язувати різноманітні соціальні проблеми. Основою створення демократичної держави має стати громадянин із його активною громадянською позицією.

Проблеми громадянського виховання були предметом дослідження багатьох учених. Історично-педагогічний аспект громадянського виховання в період становлення української державності висвітлено в роботах С. Золотухіної, П. Ігнатенко, Л. Крицької, В. Поплужного, О. Рацула, М. Чепіль та ін.

Питанням виховання суспільно активної особистості в сучасних умовах присвячено публікації І.Беха, І. Зязюна, О. Кононко, О. Сухомлинської, К. Чорної. Проблеми громадянської освіти та виховання дітей і молоді висвітлено в дослідженнях В. Андрушенка, Р. Арцишевського, М. Боришевського, П. Вербицької, Л. Виготського, О. Вишневського, М. Гурій, О. Киричука, Н. Косаревої, О. Кошолопа, А. Макаренка, Л. Момотюк, О. Пометун, С. Русової, В. Сухомлинського, О.Сухомлинської та ін.

Актуальними, у контексті нашого дослідження, є дисертаційні роботи Л. Рехтети, П. Кендзора, які розкривають сутність й особливості громадянського виховання в позаурочній діяльності. Дослідження М. Рудь присвячено проблемі формування громадянських якостей старшокласників у навчально-виховному процесі загальноосвітньої школи. Н. Нікітіна досліджувала сутність та складові громадянської позиції, обґрунтувала технологію формування громадянської позиції учнів педагогічного ліцею.

Результати аналізу науково-педагогічної літератури свідчать, що сучасна парадигма виховання спрямована на формування нового рівня свідомості та поведінки, які б відповідали потребам розбудови незалежної демократичної держави. У зв'язку з цим потребує пильної уваги

використання виховних можливостей молодіжних організацій, які здатні формувати зацікавленість підлітків до проблем суспільного розвитку, державного будівництва, спонукати підростаюче покоління до самостійного осмислення соціальних проблем і пошуку шляхів їх вирішення.

На сучасному етапі державного розвитку триває процес становлення та утвердження молодіжних організацій як інституту виховання нової генерації, що потребує глибокого вивчення. Відповідно до суспільних потреб у педагогічній теорії та практиці здійснюється пошук сучасних концепцій, шляхів і засобів виховання та соціалізації молодого покоління.

Загальні аспекти виховання і соціалізації особистості, процес її становлення та формування досліджували О. Безпалько, В. Вайнола, І. Зверєва, А. Капська, І. Кон, М. Лукашевич, І. Мигович та ін.

Вивченням проблем розвитку особистості в умовах життєдіяльності за різними напрямками позанавчальної роботи займалися Л. Гордін, О. Карпенко, Т. Карпенчук, О. Киричук, Д. Малков, Л. Сущенко та ін. Питання молодіжного руху висвітлено в працях В. Головенько, О. Корнієвського, М. Пашкова, В. Рябіка, В. Якушика.

Проблеми соціалізації підлітків у молодіжних організаціях вивчали Л. Байбородова, А. Волохова, С. Диба, Ю. Жданович, М. Рожкова та ін. Значний інтерес для нашого дослідження становлять також наукові публікації Ю. Поліщука, присвячені соціально-педагогічній діяльності громадських молодіжних організацій.

Пошуком сучасних ефективних шляхів виховання дітей і молоді займаються молодіжні громадські організації, які функціонують в Україні: Національна скаутська організація “Пласт”, Асоціація скаутів України, Спілка піонерських організацій України (СПОУ), Асоціація гайдів України, Українське дитячо-юнацьке товариство “Січ”, СПОК, КРОКС й ін. Саме вони створюють найбільш сприятливі умови щодо залучення підлітків до активного життя, побудови нових взаємовідносин поміж людьми – формування активної життєвої позиції.

Незважаючи на те, що проблема громадянського виховання постійно привертає велику увагу вчених, відчувається недостатність досліджень, які б розкривали роль педагогічного аспекту соціалізації щодо формування громадянської позиції в молодіжних організаціях. Об’єктивна потреба посилення ролі молодіжних організацій у громадянському вихованні вимагає розробки змісту, форм, методів, спрямованих на формування громадянської позиції підлітків.

Актуальність окресленої проблеми й недостатня її розробленість зумовили вибір теми нашого дослідження – “Формування громадянської позиції підлітків у молодіжних організаціях”.

Зв’язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Тема дисертації входить до наукової комплексної теми кафедри соціальної педагогіки Педагогічного інституту Волинського національного університету імені Лесі Українки “Соціально-педагогічні умови формування

здорового способу життя підлітків”, яку затверджено на засіданні вченої ради Волинського державного університету імені Лесі Українки (протокол № 5 від 28.12.2005 р.), наказ МОН № 654 від 16.11.05 р.

Тема дисертації затверджена вченою радою Волинського державного університету імені Лесі Українки (протокол № 9 від 26 квітня 2007 року) та узгоджена в Раді з координації наукових досліджень в галузі педагогіки і психології в Україні (протокол № 6 від 14.09.2007 року).

Мета дослідження – розробити й експериментально перевірити модель формування громадянської позиції підлітків у молодіжних організаціях у процесі їх входження в соціальне середовище.

Відповідно до поставленої мети передбачено виконання таких **завдань дослідження**:

1. Теоретично обґрунтувати суть громадянського виховання як складової соціалізації особистості в контексті формування громадянської позиції підлітків.

2. Дослідити роль молодіжних організацій у формуванні громадянської позиції підлітків.

3. Визначити напрями й компоненти формування громадянської позиції підлітків.

4. Розробити й експериментально перевірити модель формування громадянської позиції підлітків у молодіжних організаціях, в основу якої покласти змістово-процесуальну складову.

5. Визначити результативність сформованості громадянської позиції підлітків у молодіжних організаціях за адекватних умов формування.

Об’єкт дослідження – громадянське виховання підлітків у контексті соціалізаційних процесів.

Предмет дослідження – формування громадянської позиції підлітків у молодіжних організаціях у процесі їх входження в соціальне середовище.

Методологічною основою дисертаційного дослідження є: концептуальні положення філософських, соціологічних, психологічних, педагогічних теорій про особистість, яка розвивається у процесі соціалізації; соціальну сутність особистості та її цінності; теорії наукового пізнання про взаємообумовленість розвитку особистості й суспільства; принципи науковості, гуманізації, демократизації; системний підхід до вивчення явищ соціальної дійсності.

Теоретичну основу дослідження становлять: педагогічні праці А.Макаренка, С. Русової, В. Сухомлинського, К. Ушинського щодо формування громадянських якостей підростаючого покоління; історично-педагогічні основи громадянського виховання, які представлено в дослідженнях С. Золотухіної, П. Ігнатенка, О. Кошолопа, Л. Крицької, В. Поплужного, О. Рацула, М. Чепіль; роботах П. Вербицької, С. Диби, Ю. Жданович, П. Кендзьора, О. Пометун, Л. Рехтети, М. Рудь та ін.

У дослідженні використано положення нормативно-законодавчих актів і законів: Концепцію громадянського виховання особистості в умовах розвитку української державності; Державну національну програму “Освіта” (Україна ХХІ століття); Національну доктрину розвитку освіти;

основні положення Конституції України; Закон України “Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні”; Закон України “Про молодіжні та дитячі громадські об’єднання”.

Для розв’язання поставлених завдань застосовано такі **методи** дослідження: *теоретичні* – аналіз наукової літератури для з’ясування сутності громадянського виховання як складової соціалізації особистості в контексті формування громадянської позиції підлітків, ролі громадських організацій у вихованні активної життєвої позиції, узагальнення та систематизація теоретичних даних для визначення напрямів і компонентів, відповідних умов та принципів формування громадянської позиції підлітків; *емпіричні* – педагогічні спостереження, анкетування, бесіди, вивчення планів, програм, нормативних і звітних документів “Пласту” і СПОУ для аналізу сучасного стану громадянської позиції підлітків, формувальний експеримент, спрямований на вивчення та перевірку розробленої моделі; *статистичні* – збір й обробка експериментальних даних з метою визначення стану та динаміки рівнів сформованості громадянської позиції підлітків у молодіжних організаціях.

Дослідження проблеми здійснювалося протягом 2000–2008 рр. у три етапи:

На першому етапі (2000–2002 рр.) проаналізовано науково-педагогічну літературу з обраної проблеми, визначено вихідні положення дослідження, його предмет, об’єкт, мету, завдання, здійснено теоретичне обґрунтування громадянського виховання як складової соціалізації, з’ясовано можливості молодіжних організацій стосовно формування громадянської позиції підлітків, сутність громадянської позиції та її значення у становленні особистості.

На другому етапі (2003–2005 рр.) здійснено констатувальний експеримент з метою визначення стану сформованості громадянської позиції підлітків та ефективності використання виховних можливостей молодіжних організацій на її формування.

На третьому етапі (2006–2008 рр.) теоретично обґрунтовано й експериментально перевірено модель формування громадянської позиції підлітків у молодіжних організаціях, проаналізовано результати дослідження, узагальнено й опрацьовано експериментальні дані, сформульовано висновки, оформлено результати наукового пошуку та впроваджено у виховний процес молодіжних організацій.

Дослідно-експериментальна робота проводилась на базі молодіжних організацій “Пласт” та у Волинській обласній піонерській організації, яка входить до Спілки піонерських організацій України (надалі – СПОУ).

Наукова новизна й теоретичне значення дослідження полягає в тому, що вперше:

– *розроблено* й експериментально перевірено модель формування громадянської позиції підлітків у молодіжних організаціях, в основу якої покладено зміст, форми й методи діяльності молодіжних організацій як ресурсу з вирішення проблеми формування громадянської позиції;

– *здійснено* інтерпретацію громадянського виховання як соціально контрольованої соціалізації

під час формування громадянської позиції підлітків;

– *визначено* напрями (національно-патріотичний, політико-правовий, морально-етичний, економічний) та компоненти (пізнавальний, мотиваційний, вчинковий) формування громадянської позиції в молодіжних організаціях;

– *конкретизовано* показники рівнів (високий, середній, низький) сформованості громадянської позиції підлітків у молодіжних організаціях.

Дістало подальшого розвитку розкриття сутності громадянської позиції та особливості її формування у дітей підліткового віку, потенційних можливостей молодіжних організацій при формуванні громадянської позиції підлітків. Схарактеризовано громадянську позицію як умову входження підлітків у соціальне середовище, обґрунтовано доцільність оновлення змісту діяльності молодіжних організацій у руслі суспільних процесів.

Практичне значення дослідження полягає в тому, що розроблено змістово-процесуальну складову формування громадянської позиції підлітків у молодіжних організаціях, яка передбачає зміст, форми й методи, відповідно до визначених напрямів та компонентів.

Основні положення, результати дослідження можуть бути використані керівниками молодіжних організацій під час подальшого вдосконалення змісту та методики виховного процесу в молодіжних організаціях, під час підготовки майбутніх учителів, соціальних педагогів, виховна діяльність яких зорієнтована на формування громадянської позиції підлітків.

Упровадження здійснювалося на базі Волинської обласної піонерської організації (довідка № 38 від 02.06.08 р.), Національної скаутської організації “Пласт” (довідка № 14 від 31.05.08 р.), Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова (довідка № 07.10/1179 від 11.06.08 р.), Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (довідка № 10/28 від 30.05.08 р.).

Особистий внесок автора у працях, написаних у співавторстві, полягає у з’ясуванні особливостей соціалізації дітей-інвалідів і визначенні структури діяльності лідера в дитячих організаціях.

Апробація і впровадження результатів дослідження. Основні положення дисертації оприлюднені в доповідях на міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях: Міжнародній науково-практичній конференції “Сучасні підходи інтеграції та соціалізації дітей з особливими потребами” (24-25 січня 2006 р., м. Луцьк); Першій міжнародній соціально-педагогічній конференції (26-27 квітня 2006 р., м. Луцьк); Міжнародній науково-практичній конференції “Соціальна робота в Україні: вектор розвитку в третьому тисячолітті” (17-18 квітня 2007 р., м. Київ); Другій міжнародній соціально-педагогічній конференції (24-25 квітня 2007 р., м. Луцьк); Всеукраїнській науково-практичній конференції “Актуальні проблеми соціально-педагогічної роботи з різними категоріями населення” (27-28 лютого 2008 р., м. Черкаси); Третій

міжнародній соціально-педагогічній конференції “Соціально-педагогічні аспекти сприяння здоров’ю учнівської та студентської молоді” (1-2 жовтня 2008 р., м. Луцьк); II Міжнародній науково-практичній конференції аспірантів і студентів “Волинь очима молодих науковців: минуле, сучасне, майбутнє” (16-17 квітня 2008 р., м. Луцьк).

Зміст основних положень дисертації висвітлено в 10 публікаціях автора (8 одноосібних), 5 із них у виданнях, затверджених ВАК України.

Структура й обсяг дисертації. Дисертаційне дослідження складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Основний зміст дисертації викладено на 171 сторінці. Робота містить 14 таблиць, 16 рисунків, 10 додатків. Список використаних джерел включає 242 найменування.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

У вступі обґрунтовано актуальність і доцільність наукового дослідження з обраної проблеми, розкрито стан її вивчення, визначено мету, завдання, об’єкт, предмет, охарактеризовано теоретико-методологічні засади, методи й етапи, наукову новизну, теоретичне та практичне значення дослідження, наведено відомості про апробацію і впровадження одержаних результатів та бази дослідно-експериментальної роботи.

У першому розділі – “Теоретичні аспекти формування громадянської позиції підлітків у контексті їх соціалізації в молодіжних організаціях” – проаналізовано позиції вчених із філософських, психологічних, соціально-педагогічних та педагогічних аспектів соціалізації, її механізми та чинники; доказано, що громадянське виховання є складовою соціалізації в контексті формування громадянської позиції; проаналізовано сутність та роль молодіжних організацій щодо формування громадянської позиції підлітків; розкрито громадянську позицію як умову їх входження в соціальне середовище.

У процесі дослідження формування громадянської позиції через призму соціалізаційних процесів з’ясовано, що досить важливим є трактування соціалізації в педагогічному контексті (О. Бодальов, В. Давидов, Н. Заверико, Н. Лавриченко, В. Сухомлинський та ін.). Педагогічний аспект соціалізації передбачає спеціально організований вплив на особистість, яким є виховання, для підвищення ефективності формування в неї соціальної зрілості.

Аналіз процесу соціалізації дає змогу стверджувати, що виховання є частиною процесу соціалізації, а це надає їй скоординованості та цілеспрямованості. Розбудова демократії в державі ставить на часі громадянське виховання як соціально контрольовану соціалізацію, що має на меті сформувати громадянські задля формування громадянських якостей, які забезпечать активну громадянську позицію підрастаючого покоління.

Оскільки громадянська позиція проявляється і формується в конкретних справах, то діяльність виступає основною умовою та засобом її прояву. Завдяки їй і через неї підлітки реалізують своє

“Я”, пізнають світ і себе, формують свою самосвідомість, моральні та соціальні установки.

Основним середовищем, де підліток може формувати громадянську активність, є дитячі та молодіжні організації. Соціалізаційні чинники в цьому середовищі щодо набуття громадянських якостей є домінантними. Вони більше, ніж інші інститути виховання акцентують увагу на розвитку самостійності, ініціативи, управлінських навичок, виховання свідомого громадянина з активною життєвою позицією, виховують своїх членів духовно й соціально розвиненими особистостями. Саме в них підлітки отримують навички міжособистісного спілкування, набувають лідерських якостей, ініціатив у прийнятті рішень, практики в реалізації індивідуальних і колективних справах що сприяє активному формуванню громадянської позиції.

Із урахуванням того, що громадянська позиція виявляється в соціально-комунікативній, громадсько корисній, суспільно-політичній активності та самовдосконаленні, молодіжні організації є тим соціальним інститутом, який допомагає підліткам успішно інтегруватися в суспільство, бути готовим до праці в нових соціально-економічних умовах державного розвитку.

Громадянська позиція особи є найважливішим компонентом, який забезпечує її активність як суб'єкта всіх соціально-економічних, політичних перетворень у державі, а відтак забезпечує формування демократичного, суверенного суспільства. Громадянська позиція передбачає усвідомлене та відповідальне ставлення до суспільства, уміння орієнтуватися в сучасному глобалізованому світі, планувати свої дії, прогнозувати результати й відповідати за прийняття тих чи інших рішень. Проявом громадянської позиції особистості є її ставлення до суспільства, до дійсності, до людей, до самої себе, яке проявляється в їх діяльності.

Виходячи із аналізу означених підходів з'ясовано, що громадянська позиція – це система ціннісних і соціальних орієнтацій та настанов, які набуває особистість в процесі її входження в суспільство.

Громадські організації відіграють позитивну роль у процесі формування громадянської позиції підлітків.

На основі аналізу поглядів дослідників щодо компонентів соціалізації підлітків у молодіжних організаціях (Л. Байбородова, А. Волохов, І. Фришман) та компонентів громадянського виховання й освіти (Ю. Завалевський, Л. Рехтета, П. Вербицька й ін.) виділено такі компоненти сформованості громадянської позиції: пізнавальний, мотиваційний, вчинковий.

Пізнавальний компонент характеризується наявністю знань, які забезпечують можливість орієнтуватися у змісті понять, самооцінювати відповідність особистісних громадянських якостей вимогам суспільства до ролі громадянина, знати особливості соціального спілкування, співвідносити знання з адекватною їм системою цінностей, визначати шляхи власного самовдосконалення.

Мотиваційний компонент забезпечує спрямування до участі в демократичних процесах держави, усвідомлення відповідності змісту ціннісних орієнтацій вимогам суспільства та значення особистого внеску в розбудову держави, спрямованість на результативну соціальну діяльність, потребу саморозвитку та самовдосконалення.

Вчинковий компонент передбачає практичну й морально-психологічну готовність до прийняття нестандартних рішень, участь у соціально значущій діяльності, прояви толерантності, активності та творчого підходу до діяльності.

Варто зазначити, що кожен із цих компонентів має враховувати пріоритетні напрями діяльності (національно-патріотичний, морально-етичний, політико-правовий, економічний), які сприятимуть вихованню тих якостей, які забезпечать активну громадянську позицію підростаючого покоління.

У другому розділі – **“Експериментальне дослідження моделі формування громадянської позиції підлітків у молодіжних організаціях”** – проаналізовано програми, нормативні документи діяльності молодіжних організацій, обґрунтовано підходи до визначення показників та рівнів сформованості громадянської позиції підлітків, проаналізовано сучасний стан громадянської позиції підлітків у молодіжних організаціях, розроблено модель формування громадянської позиції, подано систематизовані результати експериментально-дослідницької роботи.

Для виявлення сформованості громадянської позиції підлітків у молодіжних організаціях проаналізовано програми їх діяльності відповідно до виділених нами компонентів та напрямів її формування, вивчено якості підлітків (на основі суджень респондентів).

Для досягнення ефективності експериментального дослідження встановлено три рівні громадянської позиції підлітків у молодіжних організаціях: високий, середній, низький.

Високий рівень властивий підліткам, які досить добре володіють знаннями щодо якостей, притаманних громадянину, усвідомлюють поняття “патріотизм”, знають особливості демократичного устрою та ринкової економіки, символи держави та їх історію, географію, народні традиції, історію країни, прагнуть розширити та поглибити знання з основ громадянського співжиття, усвідомлюють громадянський обов’язок, відповідально виконують громадські доручення, проявляють особисту ініціативу та підтримують цікаві ідеї однолітків, приймають нестандартні рішення під час виконання дорученої справи. У мотивації до діяльності, передусім керуються її значенням для колективу або ж суспільства.

Середній рівень характерний підліткам, які загалом ознайомлені з поняттям “патріотизм”, орієнтуються в якостях, притаманних свідомому громадянину, особливостях громадянського суспільства та ринкової економіки, виявляють незначний інтерес до питань демократичного устрою, а більше цікавляться тими позиціями, що мають особистісний характер.

Дотримуються норм права, проте їх правомірна поведінка не є добровільною, оскільки є побоювання втратити друзів, довіру сім'ї. З повагою ставляться до демократично обраної влади, якщо вона відповідає їх ідеалам. Усвідомлюють потребу віддано й сумлінно працювати на благо своєї Батьківщини, однак на практиці не завжди це застосовують.

Низький рівень вирізняється від попередніх недостатністю знань історичного та культурного минулого українського народу, основ громадянського суспільства, демократичного устрою, ринкової економіки. У мотиваційній структурі більшою мірою переважають особистісні інтереси. У суспільно корисній діяльності не виявляють ініціативи та бажання приймати самостійні рішення. Виконують доручення колективу, якщо особистісні інтереси збігаються з громадськими.

Спираючись на дані констатувального експерименту, ми прийшли до висновку, що підлітки знають історію, шанують народні традиції, поважають закон та однолітків, яким притаманні загальнолюдські якості, відчують потребу особистої участі в суспільних процесах, однак інтегрувати їх у єдину цілісну систему, в якій би втілювалися власні думки, цінні орієнтації та переконання, вони не можуть.

В умовах стрімкого розвитку суспільних процесів украї потрібно оновлювати й урізноманітнювати програми діяльності молодіжних громадських організацій, приводити їх у відповідність до вимог та запитів суспільства. Потребує оновлення зміст діяльності, який би відображав суспільні процеси та відповідав викликам сьогодення – виховання громадянських якостей, що, у свою чергу, сприяло б формуванню активної життєвої позиції в підростаючого покоління. Будучи активними учасниками суспільно корисних справ, підлітки активніше включаються в соціальне життя, опановують історичну й сучасну світову та національну культурну спадщину, інтенсивно входять у новий економічно-ринковий розвинений світ.

На основі отриманих даних констатувального експерименту, а також результатів аналізу досягнень педагогічної науки спроектовано модель формування громадянської позиції підлітків у молодіжних організаціях (рис. 1), яка реалізовувалась на етапі формувального експерименту.

Модель побудована відповідно до виділених компонентів та напрямів формування громадянської позиції. За кожним напрямом розроблено зміст, форми й методи, які, на нашу думку, ефективно сприятимуть формуванню громадянської позиції підлітків у молодіжних організаціях, навчально-освітніх закладах та інших соціальних інститутах.

Виховна діяльність була спрямована на систематичне інформування підлітків щодо різноманітних питань соціально-політичного життя країни, формування патріотичних, моральних, економічних якостей та стійкої потреби в активній громадській діяльності.

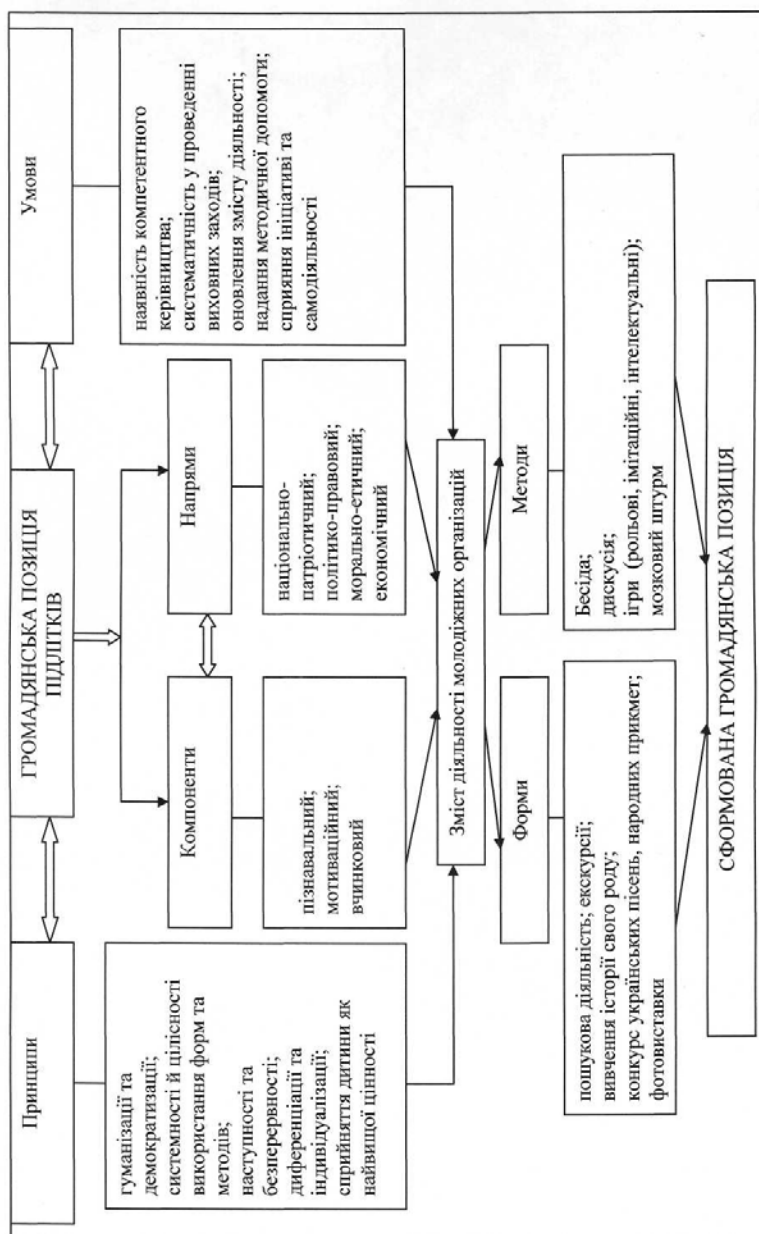

Рис. 1. Модель формування громадянської позиції підлітків у молодіжних організаціях

Розробляючи зміст діяльності молодіжних організацій, ми орієнтувалися на:

- розвиток у підлітків патріотичних цінностей, переконань і поваги до культурного й історичного минулого рідної країни; формування любові до держави, українського народу, етнічних меншин, рідної землі, родини, бережливе ставлення до природи;
- вивчення демократичних принципів функціонування політичної системи та державної влади; особливостей громадянського суспільства; виховання поваги до Конституції України, законів України, державної символіки; усвідомлення взаємозв’язку між правами людини, індивідуальною свободою та патріотичною відповідальністю; визнання прав дитини як найвищої цінності держави й суспільства;
- утвердження моральних якостей підлітків як базової основи громадянського суспільства; толерантне ставлення до інших людей та народів;
- розуміння сутності ринкових відносин, балансу між економічним зростанням і соціальним розвитком; повагу до приватної власності та праці.

Безперечно, ефективність формування громадянської позиції залежить і від змісту діяльності, і від форм та методів її організації. Серед найефективніших форм і методів уваги заслуговують ті, які сприяють розвитку самостійного критичного мислення, ініціативи, творчості підлітків: бесіди, ігри, дискусії, пошукова діяльність, екскурсії до музеїв, конкурси українських пісень та народних прикмет, зустрічі з представниками місцевої влади та видатними людьми, екскурсії на господарські підприємства тощо.

Оцінка сформованості громадянської позиції проводилась і за кожним компонентом зокрема, і загалом.

Упровадження моделі в експериментальних групах сприяло підвищенню рівнів сформованості громадянської позиції підлітків. Для підтвердження або спростування ефективності формування громадянської позиції підлітків у молодіжних організаціях здійснено порівняльний аналіз рівнів сформованості громадянської позиції підлітків у молодіжних організаціях, який ми подаємо в табл. 1.

Як засвідчують статистичні дані у “Пласті”, підлітки з високим рівнем громадянської позиції контрольних груп на початку формувального експерименту виявили вищий рівень громадянської позиції, ніж в експериментальних групах. Середнім рівнем експериментальних груп охарактеризовано 42,1 % підлітків порівняно з 37,5 % осіб контрольних груп. Показники низького рівня зафіксовано в 35,5 % підлітків експериментальних груп, у той час як в дітей контрольних груп цей показник становив 38,8 %.

У СПОУ підлітки з високим рівнем громадянської позиції в експериментальних групах на початку експерименту виявили вищий рівень, ніж підлітки контрольних груп. Натомість середній рівень в експериментальних групах зафіксовано в 33,3 % підлітків, а в контрольних – 35,3 %. Підлітки експериментальних груп з низьким рівнем громадянської позиції характеризувалися нижчими показниками – 49,5 %, підлітки контрольних груп – 50,4 %.

Таблиця 1

Динаміка сформованості громадянської позиції підлітків у молодіжних організаціях експериментальних та контрольних груп

Рівень	Організація	Експериментальні групи				Контрольні групи			
		до експерименту		після експерименту		до експерименту		після експерименту	
		Осіб	%	Осіб	%	Осіб	%	Осіб	%
Високий	Пласт	17	22,4	33	43,4	19	23,7	18	22,5
	СПОУ	18	17,2	35	33,3	17	14,3	16	13,4
Середній	Пласт	32	42,1	41	54,0	30	37,5	32	40,0
	СПОУ	35	33,3	62	59,1	42	35,3	42	35,3

Низький	Пласт	27	35,5	2	2,6	31	38,8	30	37,5
	СПОУ	52	49,5	8	7,6	60	50,4	61	51,3
Всього	Пласт	76	100	76	100	80	100	80	100
	СПОУ	105	100	105	100	119	100	119	100

Контрольний зріз, проведений після завершення формувального експерименту, був спрямований на визначення рівня сформованості громадянської позиції. Тим самим було доказано, що впровадження дослідно-експериментальної моделі позитивно вплинуло на підвищення рівнів громадянської позиції підлітків експериментальних груп порівняно з початком експериментального дослідження. Так, збільшилася кількість підлітків експериментальних груп, рівень громадянської позиції котрих характеризується як високий (у Пласті показники збільшилися з 24,4 % до 43,4 %, у СПОУ – з 17,2 % до 33,3 %. Спостерігалось зростання показників середнього рівня. Зокрема, кількість підлітків, яким притаманний цей рівень, збільшилася на 11,9 % у “Пласті” і в СПОУ – на 25,8 %. На низькому рівні після проведеного дослідження у “Пласті” залишилося 2,6 %, у СПОУ – 7,6 %. Щодо підлітків, які перебували в контрольних групах, значних позитивних змін у підвищенні рівнів громадянської позиції підлітків ми не спостерігали.

Отже, впроваджена модель позитивно вплинула на підвищення рівня громадянської позиції підлітків експериментальних груп. Ці зміни відбулися завдяки організованій і цілеспрямованій роботі, яка базувалася на принципах гуманізації та демократизації виховного процесу, системності й цілісності використання форм й методів; наступності й безперервності, диференціації та індивідуалізації, сприйняття дитини як найвищої цінності.

Результати проведеного дослідження дають підставу для таких **висновків**:

1. Побудова демократичної правової держави та громадянського суспільства вимагає розв’язання різноманітних питань, серед яких формування громадянської позиції підлітків посідає чільне місце. Основою такої держави має стати громадянин із високим рівнем розвитку політико-правових, економічних, національно-патріотичних, моральних якостей та, безперечно, соціальною активністю. Нами доведено, що розв’язати ці завдання можна лише за умови ефективної соціалізації, адже вона сприяє входженню підлітків у суспільство, формує соціальні цінності та громадянську активність. Досліджуючи педагогічний контекст поняття “соціалізація” з урахуванням філософських, психологічних, соціально-педагогічних характеристик, теоретично обґрунтовано, що громадянське виховання визначається як соціально контрольована соціалізація, оскільки передбачає спеціально організований вплив на особистість для підвищення ефективності формування соціальної зрілості. Розбудова демократії в державі ставить на часі включення

громадянського виховання в діяльність молодіжних організацій як складової соціалізаційних процесів, яка забезпечить формування громадянської позиції.

2. У ході дисертаційного дослідження з'ясовано, що головним результатом у формуванні громадянської позиції має стати соціальний досвід, який складається із практичних навичок участі в суспільному житті та рівня розвитку громадянських якостей особистості. Молодіжні організації дають можливість досить ефективно формувати соціально значимі характеристики підлітка, зацікавити його в досягненні суспільно важливих цілей, сприяти зближенню інтересів особистості та суспільства, держави, брати відповідальність за долю суспільства як за власну – формувати громадянську позицію.

3. Обґрунтовано, що громадянська позиція, відповідно до специфіки соціалізаційних процесів, інтенсивно формується за наявності трьох компонентів: пізнавального, мотиваційного, вчинкового. Визначені нами компоненти становлять єдине ціле й тісно пов'язані між собою.

Кожен компонент, відповідно до специфіки громадянського виховання, реалізується за такими пріоритетними напрямками у вихованні: національно-патріотичним, морально-естетичним, політико-правовим, економічним.

4. Для досягнення результатів експериментального дослідження розроблено показники рівнів сформованості громадянської позиції: високий, середній, низький. Спираючись на дані констатувального експерименту, зазначено, що сьогодення вимагає від підростаючого покоління знання основ демократії, громадянського суспільства, демократичних цінностей, ролі громадських організацій у суспільстві, фундаментальних прав та механізмів їх захисту, сутності ринкових відносин, толерантно вирішувати конфлікти, приймати відповідальні рішення в громаді, брати участь у соціальних та політичних процесах, а відтак і оновлення змісту діяльності молодіжних організацій.

5. Розроблено й експериментально перевірено модель формування громадянської позиції підлітків у молодіжних організаціях, в основу якої покладено змістово-процесуальну складову. Зміст, форми й методи розроблено відповідно до кожного напрямку та компонента формування громадянської позиції підлітків.

Серед методів та форм формування громадянської позиції надано перевагу активним методам, що сприяло прояву ініціативи та творчості, дотримуючись демократичного стилю взаємодії.

Виявлені й перевірені в ході дослідження умови та принципи, дотримання яких дасть можливість досягнути результативності формування громадянської позиції підлітків.

Упровадження у виховний процес моделі формування громадянської позиції підлітків позитивно вплинуло на формування громадянських якостей підлітків, активізувало їх суспільно корисну діяльність у досліджуваному напрямі, що дає підставу робити висновок про ефективність теоретично обґрунтованої та експериментально перевіреної моделі формування громадянської

позиції підлітків у молодіжних організаціях.

6. Результативність проведеної експериментальної роботи підтверджено динамікою зростання рівнів громадянської позиції підлітків у молодіжних організаціях і за кожним компонентом, і за загальними рівнями сформованої громадянської позиції. Так, порівняно з початком дослідно-експериментальної роботи, відсоток підлітків, для яких характерний високий рівень громадянської позиції, відчутно збільшився; значно зросла кількість вихованців із середнім рівнем громадянської позиції; відповідно зменшився відсоток підлітків, яким притаманний низький рівень громадянської позиції.

Наше дослідження не охоплює весь спектр питань, пов'язаних із цією важливою проблематикою. Подальшого дослідження потребує розробка програм формування громадянської позиції дітей та молоді з урахуванням вікової диференціації, програм із підготовки керівників громадських організацій, гуртків, об'єднань щодо громадянської освіти та виховання.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Статті у фахових виданнях

1. Корпач Н. І. Організаційна та виховна структура Пласту – важливий чинник соціалізації дітей та молоді / Н.І.Корпач // Проблеми педагогічних технологій. Зб. наук. пр. – Луцьк, 2004. – №1. – С.183–187.

2. Корпач Н.І. Особливості соціалізації в дитячих організаціях / Н.І.Корпач // Проблеми педагогічних технологій. Зб. наук. пр. – Луцьк, 2004. – №2. – С. 17-21.

3. Корпач Н.І. Атанас Фіголь – видатний діяч молодіжного руху діаспори / Н.І.Корпач // Проблеми педагогічних технологій. Зб. наук. пр. – Луцьк, 2006. – Вип. 2-4. – № 32-34. – С. 48-54.

4. Корпач Н.І. Обумовленість методів виховання в дитячих організаціях принципами їх діяльності / Н.І.Корпач // Збірник наукових праць НПУ імені М.П.Драгоманова. Наука і сучасність. – Київ, 2006. – Том 57. – С. 99-112.

5. Корпач Н.І. Формування громадянської позиції підлітків в процесі соціалізації в дитячих громадських організаціях / Н.І.Корпач // Збірник наукових праць. Соціальна педагогіка. Управління. – Київ, 2007. – Випуск 5. (Ч.1). – С. 298-302.

Інші публікації

6. Савчук Н.А. Особливості соціалізації дітей й особливими потребами / Савчук Н.А., Н.І.Корпач // Сучасні підходи інтеграції та соціалізації дітей з особливими потребами : матеріали Міжнародної наук.-практ. конф., 24-25 січня 2006 р. – Луцьк, 2006. – С. 294-303.

7. Корпач Н.І. Особливості діяльності лідера в дитячих організаціях / Н.І.Корпач, І.І.Сидорук // Матеріали першої міжнародна соціально-педагогічної конференція студентів і молодих науковців,

26-27 квітня 2006 р. – Луцьк, 2006. – С. 119-127.

8. Корпач Н.І. Роль скаутингу у вихованні громадянина / Н.І.Корпач // Розвиток освіти в умовах поліетнічного регіону : Матеріали Міжнародної наук.-практ. конф., 5-7 квітня 2007 р. : зб. статей. – Ялта, 2007. – Вип.3, Ч.1. – С.170-176.

9. Корпач Н.І. Взаємодія дитячих громадських об'єднань з державою Н.І.Корпач // Матеріали Другої Міжнародної соціально-педагогічної конференції студентів і молодих науковців, 24-25 квітня 2007 р. – Луцьк, 2007. – С. 78-80.

10. Корпач Н.І. Особливості громадянського становлення підлітків / Н.І.Корпач // Волинь очима молодих науковців: минуле, сучасне, майбутнє : матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції аспірантів і студентів, 16-17 квітня 2008 р. – Луцьк, 2008. – С. 267-269.

АНОТАЦІЯ

Корпач Н.І. Формування громадянської позиції підлітків у молодіжних організаціях. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата педагогічних наук за спеціальністю 13.00.07 – теорія і методика виховання. – Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, Тернопіль, 2008.

Дисертаційна робота містить дослідження проблеми формування громадянської позиції підлітків у молодіжних організаціях. У роботі теоретично обґрунтовано, що громадянське виховання є одним із ефективних механізмів соціалізації особистості під час формування її громадянської позиції.

У дисертації досліджено і проаналізовано сутність та роль молодіжних організацій у формуванні активної життєвої позиції підлітків. Розкрито громадянську позицію як умову входження підлітка в соціальне середовище. Визначено напрями та компоненти формування громадянської позиції в молодіжних організаціях.

Розроблено й експериментально перевірено модель формування громадянської позиції підлітків у молодіжних організаціях у процесі їх входження в соціальне середовище. Модель побудована відповідно до виділених компонентів та напрямів формування громадянської позиції. За кожним напрямом та компонентом розроблено зміст, форми й методи, які ефективно сприятимуть формуванню громадянської позиції підлітків у молодіжних організаціях, навчально-освітніх закладах й інших соціальних інститутах

Результативність проведеного дисертаційного дослідження підтверджено динамікою зростання рівнів громадянської позиції підлітків експериментальних груп як результат упровадженої моделі.

Ключові слова: підлітки, громадянське виховання, громадянська позиція, соціалізаційні процеси, молодіжні організації, зміст, форми, методи, формування громадянської позиції, модель,

Корпач Н.И. Формирование гражданской позиции подростков в молодежных организациях. – Рукопись.

Диссертация на соискание ученой степени кандидата педагогических наук по специальности 13.00.07 – теория и методика воспитания. – Тернопольский национальный педагогический университет имени Владимира Гнатюка, Тернополь, 2008.

Диссертационная работа посвящена исследованию проблемы формирования гражданской позиции подростков в молодежных организациях.

В исследовании теоретически установлено, что воспитание является частью процесса социализации. Сегодня, когда Украина утверждает гражданское общество, предстает необходимость воспитания вольной, социально ответственной личности с высокими моральными ценностями, политической культурой, критическим мышлением и способностью к общественной деятельности. Эту необходимость может обеспечить гражданское воспитание.

В связи с этим необходимо уделять больше внимания воспитанию в молодежных организациях. Они имеют возможности формировать в подрастающего поколения ответственность за себя, за государство, основные человеческие ценности, толерантность – активную гражданскую позицию, которая является одним из условий интеграции подростка в социальную среду.

Определены сущность и роль молодёжных организаций в процессе формирования гражданской позиции подростков. Доведено, что от их роли и места в государстве, роста их качественных характеристик зависит путь и тенденции развития этого государства в будущем. Основным пространством, где подросток может активно формировать гражданскую активность, есть детские и молодежные организации. Они больше как другие институты акцентируют внимание на развитие самостоятельности, инициативы, управленческих навыков, воспитание сознательного гражданина.

На основе теоретических источников рассмотрены сущность гражданской позиции, её составляющие, показатели сформированности. Определены направления: национально-патриотическое, политико-правовое, экономическое, морально-этическое, а также компоненты: познавательный, мотивационный, деятельностный. Конкретизированы показатели для диагностики уровней сформированной гражданской позиции подростков.

Разработано и экспериментально проверено модель формирования гражданской позиции подростков в молодёжных организациях. Модель построена с учётом выделенных нами компонентов и направлений формирования гражданской позиции. По каждому направлению и компоненту были разработаны содержание, формы и методы, реализация которых способствовала повышению гражданской позиции подростков.

Сравнительный анализ констатирующего и формирующего этапов эксперимента свидетельствует о повышении уровня гражданской позиции подростков в экспериментальной группе по сравнению с контрольной группой.

Определены и проверены в ходе исследования педагогические условия и принципы дадут возможность достичь высоких результатов формирования гражданской позиции подростков.

Ключевые слова: подростки, гражданское воспитание, гражданская позиция, социализирующие процессы, молодёжные организации, содержание, формы, методы, формирование гражданской позиции, модель.

Korpach N.I. Formation of civic position of teenagers of youth organizations. – *Manuscript.*

Dissertation for a scientific degree of Candidate of Pedagogical Sciences, speciality 13.00.07 – The theory and methodology of upbringing. – Ternopols'kyi National Pedagogical university named after Volodymyr Gnatyuk, Ternopol, 2008.

Dissertation is devoted to investigation of bringing up the problem of a civic position of teen-agers in youth organizations. It was proved, that a civic upbringing is a one of the most effective mechanisms of person socialization in the process of developing its civic position.

The research paper deals with the main aspects of bringing up civic position of teenagers in youth organizations. It has been theoretically proved that civic education is one of the most effective ways of socialization of personality in the period, when its civil position is being formed.

The research concentrates on the essence and importance of youth organizations in the process of developing active teenager position in life. The civic position is considered is necessary basis for primary social activity of a teenager. The main trends and methods of bringing up civil position have been worked out.

The elaborated model of formation and development of the civil position through the youth organizations has been approved in the course of experimental investigation. The data of the experiment provided the possibility to work out content, forms and methods corresponding to each of the main trends and components. All of them are supposed to promote the best conditions of bringing up civic position of a teenager not only in youth organizations and educational establishments but also any other social institutions. Comparable analysis of initial and final stages of experiments showed the increase in a level of teen-agers' civic position in an experimental group as compared to the control group.

Key words: teen-agers, civic upbringing, a civic position, processes of socialization, youth organizations, a content, forms, methods.

Підписано до друку 13.12.2008 р.
Формат 60х90/16. Папір друк.
Друк RESO. Ум. друк. арк.0,9.
Зам. № 141. Наклад 100 прим.

Видрук оригінал-макету
редакційно-видавничий відділ
Тернопільського національного педагогічного
університету імені Володимира Гнатюка,
вул. М.Кривоноса, 2, м. Тернопіль, 46027